

MINOR RESEARCH PROJECT

SPONSERED BY

**UNIVERSITY GARNTS COMMISSION
BAHADUR SHAH JAFAR MARG, NEW DELHI 110002**

**‘STUDY OF WOMEN’S FOLK LITERATURE IN
SAWANTWADI TALUKA’**

सावंतवाडी तालुक्यातील स्त्रीगीतांचा अभ्यास

2009-2011

PRINCIPAL INVESTIGATOR

PROF: N.D. KAMBLE-KARVEKAR

DEPARTMENT OF MARATHI

**RAOSAHEB GOGATE COLLEGE OF COMMERCE AND SMT. SARASWATIBAI
GANSHET WALKE COLLEGE OF ARTS, BANDA,
TAL :SAWANTWADI, DIST : SINDHUDURG 416511**

सावंतवाडी तालुक्यातील स्त्रीगीतांचा अभ्यास

प्रस्तुत प्रकल्पात आपण सावंतवाडी तालुक्यातील स्त्रीगीतांचा अभ्यास केला. प्रकल्पाच्या चार प्रकरणांतून लोकगीतांचे स्वरूप, स्त्रीगीतांचे स्वरूप-विशेष, सावंतवाडी तालुक्यातील स्त्रियांच्या गीतांचे विशेष व चौथे प्रकरण संकलित केलेल्या लोकगीतांचे आहे.

विविध लोकगीतांचे स्वरूप चिकित्सा केल्यानंतर सावंतवाडी तालुक्यातील लोकगीतांचे अनेक विशेष आणि पूर्वसंकेत हाती आले आहेत. लोकगीतांच्या माध्यमातून डोकावणारी स्त्री भावना विविध गीतांच्या माध्यमातून प्रत्ययाला आली. मनोरंजन, खेळ, श्रमपरिहार, देवदेवता, श्रद्धा संकेताच्या माध्यमातून व्यक्त होणारी स्त्री सुलभ भावना विविध गीतांच्या माध्यमातून स्पष्ट होते. सावंतवाडी तालुक्याला निसर्गाचे वरदान लाभले आहे. येथील कृषिपरंपरा, श्रद्धा, संकेत, रुढी, परंपरा या सा-यांना येथील स्त्री व्यापून राहिली आहे. सणवार-उत्सव, यात्रा जत्रा या सांस्कृतिक अनुबंधात स्वतःला गुरफटून घेत जीवनाचे सार्थक करणारी स्त्री विविध स्त्रीगीतांच्या माध्यमातून सांस्कृतिक ठेवा जतन करते. एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे हस्तांतरित करित रहाते. स्त्रीगीतांचा हा सांस्कृतिक दस्तऐवज पुढच्या पिढीला सांस्कृतिक बळ पुरत आहे. आपल्या परंपरा संस्कृती यांचे जतन या माध्यमातून होत आहे.

या तालुक्यातील विविध भागात मालवणी बोली भाषेचा लहेजा स्त्रीगीतांतून व्यक्त होतो. पौराणिक संदर्भ, देवदेवता, निसर्ग जाणिव, कौटुंबिक नातेसंबंध, माया आपुलकी, जिद्दाळा, खेळनृत्य गीते, अध्यात्म आदींची मांडणी करणारी व जीवनाचे तत्त्वज्ञान साध्यासुध्या शब्दात व्यक्त करणारी येथील मायमाऊली जीवनाचे भाकीत करून जाते.

या परिसरातील स्त्रीगीतांना नाद, लय, ठेका व विशिष्ट मांडणीची पद्धत अर्थात रुपबंध आखिव रेखिव असा आहे. काही जाती-जमातीनुसार येथील स्त्रीगीतांचा संदर्भ वेगवेगळा जाणवतो. सण, उत्सवात येथील गीते या भूमीचे गुणगान गातात. निसर्गाच्या लीलांचे आभार मानतात. स्नेह भावना जोपासणारी ही स्त्रीगीते एकोपा शिकवतात. राष्ट्रीय

भावना रुजवण्यास व नातेसंबंध दृढ करण्यास, संस्कृतीचे जतन करून मूल्यसंस्कार पेरण्यास ही स्त्रीगीते मोलाची भरत घालतात. जात्यावरच्या ओव्यांतून स्त्री आपल्या सुखदुःखांबरोबर आपल्या कृषी जीवनाचेही संदर्भ व्यक्त करताना दिसते. लग्नविधीसाठी केल्या जाणाऱ्या सायाच कृत्यांना गीतांची साथ दिली जाते. घाणा भरणे, मंडप घालणे, देवतांचे स्मरण, लग्नातील दळण, कांडण, हळद चढविणे इथपासून कन्यादानापर्यंत अनेक उपचारांसाठी विविध गीते गायिली जातात.

फुगडी हा स्त्रियांचा लोकप्रिय नृत्यप्रकार असून त्या गीतांतून सांसारिक जीवनाची अनेक सुखदुःखे या स्त्रिया मांडताना दिसतात. माहेरची ओढ, नात्यातील ओलावा वा दुरावा चित्रित करताना इथल्या कृषिजीवनाचेही दर्शन विविध स्त्रीगीतांतून घडते. परंपरेतून आपल्या संस्कृतीच्या जतनीकरणाचे कार्य हा लोकसमुह अनेक पिढ्या करताना दिसतो. आपल्यातील कलाविष्काराला निकोप अशी वाट मिळावी आणि त्यातून आपली सुखदुःखे मांडता यावी या हेतूनी ही स्त्रीगीते साकार झालेली दिसतात. सुमारे दोनशे ते अडीचशे संकलित लोकगीतांतून अंतिम अशी निरीक्षणे हाती आली असून त्यावरून त्या स्त्री गीतांचा शोध या प्रकल्पात घेतला आहे.

रोजचे दळण-कांडण, सडा-सारवण, कृषी-कर्म, उपासना-जागरण, सण-उत्सव आणि विधी-कर्मांतून सहज स्वाभाविकपणे म्हटली जाणारी ही स्त्रीगीते कुठल्याही पंडिती परंपरेच्या बौद्धिक शिस्तीला अनुसरणारी नसतात. स्थानिक बोलीतून आणि स्थानिक उच्चारलयीतून या स्त्रीगीतांचा घाट आकार घेत असतो. जात्याची घरघर, पायांचा आवाज, टाळ्या, फू SS फू SS सारखा एक गतिमान ध्वनी या गीतांना पुरेसा असतो. स्त्रीगीते हे संस्कृती अभ्यासाचे अव्वल साधन आहे. बोली भाषेतील हा सांस्कृतिक वारसा लिखित स्वरूपात जतन करण्याची गरज आहे.

स्त्री शेताशी कशी निगडित आहे . ती शेतात कशी राबते, त्या अनुषंगाने येणारे सण-समारंभ कशाप्रकारे साजरे करते, त्या स्त्रियांचा रंजनाचा मार्ग आणि साधने कोणती त्यांचे सांघिक जीवन कसे असते जगताना परंपरा, रुढी, संस्कृती त्या कशा सांभाळतात या स्त्रियांचा लोकेतिहास लिहायचा असेल तर स्त्रीगीतांचा सांस्कृतिक ठेवा हे अत्यंत भरवशाचे साधन ठरू शकते. याचा शोध या प्रकल्पात घेण्यात आला आहे.

सांस्कृतिक संक्रमणाच्या खुणा या स्त्रीगीतांतून प्रत्ययाला येतात. बदलत्या काळानुसार भाषेमध्ये लोकगीतांमध्ये काही अपेक्षित बदल पहावयास मिळतात त्याचा शोध या प्रकल्पात घेण्यात आला आहे. स्त्रीगीतांच्या निर्मितीप्रेरणा धार्मिक-सांस्कृतिक आहेत. सण-उत्सव, देवदेवतांच्या पूजाअर्चा इत्यादी गोष्टींशी असणारे स्त्रीगीतांचे नाते शोधण्याचा प्रयत्न या प्रकल्पात केला आहे. आपली सांस्कृतिक गरज भागविण्याचे सामर्थ्य आजही या स्त्रीगीतांत आहे हे अभ्यासाअंती लक्षात येते. स्त्रीगीते सतत नवनवी घडणारी, काळानुसार कधी कधी बदलणारी प्रक्रिया आहे. त्यामुळे एका अर्थाने स्त्रीलोकगीत जुनेही नसते आणि नवेही नसते कालपरत्वे, स्थलपरत्वे, व्यक्तीपरत्वे त्यात काही बदल घडून येत असतो. समाजमन व समाजदर्शन या स्त्रीलोकगीतांत घडत असते आणि अजून सुद्धा घडत राहिल. मूल्यसंस्कार, संस्कृती, राष्ट्रीय भावना वृद्धीगत होण्यासाठी यासारखी गीते हातभार लावत आहेत.

